

7. Gries, Julie A., David R. Black and Daniel C. Coste, «Recruitment to a University Alcohol Program: Evaluation of Social Marketing Theory and Stepped Approach Model», *Preventive Medicine*, 24, 1995.
8. Tomes, Keith, «Marketing and the Mass Media: Theory and Myth», *Health Education Research*, 9 (2), 1994.
9. Walsh, Diana Chapman, Rima E. Rudd, Barbara A. Moeykens and Thomas W. Maloney, «Social Marketing for Public Health», *Health Affairs*, Summer, 1993 // <http://www.docstoc.com/docs/20085431/SOCIAL-MARKETING-FOR-PUBLIC-HEALTH>
10. Andreasen, Alan R., «Marketing Social Marketing in the Social Change Marketplace», *Journal of Public Policy & Marketing*, 21 (Spring), 2002.
11. Winett, Richard A., «A Framework for Health Promotion and Disease Prevention Programs», *American Psychologist*, 50, 1995.

Статтю подано до редакції 17.10.2012 р.

УДК 339.54

Т.Ф. Гордєєва, канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної торгівлі,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СПРАВЕДЛИВА ТОРГІВЛЯ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ У МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

АНОТАЦІЯ. На думку багатьох членів СОТ міжнародна торгівля має бути не тільки добросовісно, але й справедливою. При цьому розуміння «справедливості» міжнародної торгівлі диференціюється залежно від рівня розвитку країни. У статті розглянуто «справедливу торгівлю» у контексті теоретичної концепції, суспільного руху та практики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: міжнародна торгівля, регуляторний механізм, добросовісна торгівля, справедлива торгівля, Світова організація торгівлі, стандарти міжнародного трудового, екологічного та соціального регулювання, суспільний рух

АННОТАЦИЯ. По мнению многих членов ВТО международная торговля должна быть не только добросовестной, но и справедливой. При этом понимание «справедливости» международной торговли дифференцируется в зависимости от уровня развития страны. В статье рассматривается «справедливая торговля» в контексте теоретической концепции, общественного движения и практики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: международная торговля, регуляторный механизм, добросовестная торговля, справедливая торговля, Всемирная торговая организация, стандарты международного трудового, экологического и социального регулирования, общественное движение

ANNOTATION: According to the most of WTO members trade is considered to be honest as well as fair. Also understanding of the word «fair» can differ from one country to another, the opinion basically depends on the development level of this country. This issue considers «the fair trade» in context of theoretical conception, general movement and practice.

KEY WORDS: international trade, regulation mechanism, honest trade, fair trade, World Trade Organization, international trade, ecologic and social regulation standards, social movement

Постановка проблеми. Реальна цілісність, стабільність та ефективність функціонування глобальної торгової системи на сучасному етапі її розвитку залежать від багатьох факторів, зокрема, досконалості глобального та регіональних регуляторних механізмів, які б враховували особливості розвитку соціально-економічних систем країн — суб'єктів міжнародної торгівлі, ступеня добросовісності учасників міжнародних торговельних трансфертів щодо виконання своїх зобов'язань і їх справедливого ставлення до безпосередніх виробників продукції у країнах, що розвиваються тощо. В умовах глобалізації світового господарства, зростання взаємозв'язку і взаємозалежності держав тенденція до посилення відкритості національних економік викликає загострення проблем застосування країнами різноманітних засобів протекціонізму. Досить часто захисні заходи, що використовуються національними урядами у міжнародній торгівлі, є прихованою формою підтримки вітчизняних підприємств у боротьбі з іноземними конкурентами. Вони порушують принципи добросовісної конкуренції і дискримінують торговельних партнерів, знижуючи конкурентоспроможність їх продукції.

Сучасна система міжнародної торгівлі є досить неоднорідною за рівнем економічного розвитку її учасників, а відтак розробити і прийняти загальні «правила гри» на світовому ринку, які б задовольняли інтереси всіх суб'єктів міжнародного торговельного обміну досить складно, практично неможливо. Тому наразі все частіше з боку представників різних країн разом із вимогою дотримання існуючих правил добросовісної міжнародної торгівлі висловлюються думки щодо необхідності перегляду деяких правил Світової організації торгівлі (СОТ) з питань конкуренції та обмежувальної ділової практики, щоб міжнародна торгівля була не тільки добросовісною, але й справедливою по відношенню до кожного суб'єкта.

Якщо добросовісно називають міжнародну торгівлю, за якої реально забезпечуються рівні умови всім без винятку суб'єктам міжнародних економічних відносин і збалансованість їх інтересів, то «справедливу торгівлю» розглядають як альтернативну модель міжнародної торгівлі, яка на додаток до умов добросовісної торгівлі передбачає дотримання державами — торговельними партнерами різноманітних соціальних, екологічних та інших норм у своїй соціально-економічній політиці. Подолання асиметрії у міжнародних торговельних відносинах країн з різним рівнем розвитку є одною з найскладніших проблем, що зумовлює актуальність дослідження існуючих наукових підходів і практики перетворення регуляторного механізму міжнародної торгівлі, який забезпечував би задоволення інтересів різних країн світу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Прогресивну роль у дослідженні регуляторних механізмів у глобальній економіці та глобальній торговій системі відіграли праці провідних українських науковців Білоруса О.Г., Лук'яненка Д.Г., Сіденка В.Р., Циганкової Т.М. [1, 2] та ін. Ряд іноземних авторів присвятили свої дослідження питанням еволюції з елементами критики системи регулювання міжнародної торгівлі СОТ, до них, зокрема, відносяться Бартон Й.Х., Голдстейн Й.Л., Джослінг Т.Е., Стейнберг Р.Х., Родрік Д. та ін. Ричард Стейнберг [3] стверджує, що у багатьох випадках ця система є недосконалою, оскільки «великі економіки» далеко не завжди погоджуються прийняти рішення, вигідні «малим економікам». Професор Гарвардського університету Родрік Д., аналізуючи

економічне зростання у різних країнах світу, звіти глобальних економічних організацій (МВФ, Світового Банку, СОТ) дійшов висновку, що лібералізація торгівлі не завжди слугує ефективним інструментом стимулювання економічного зростання та інтеграції у світовий ринок. Країни, що найшвидше інтегрувалися у світову економіку не завжди дотримувалися усіх правил у міжнародній торгівлі. Залишається питання, як треба проводити торговельну політику у країнах, що розвиваються? Швидка інтеграція у світовий ринок — це почасти не результат суворого дотримання правил СОТ, а результат застосування успішних стратегій зростання, іноді досить оригінальних [4]. Російська дослідниця Ждановська О., критично аналізуючи правила СОТ, політику Міжнародного валютного фонду та Світового банку по відношенню до країн Півдня (Латинська Америка, Африка, Центральна і Південна Азія), відзначає їх несправедливість. Сировинна спеціалізація цих країн і продаж непереробленої продукції за низькими цінами гальмують їх економічний розвиток та залишають рівень життя населення на низькому рівні. Правила СОТ забороняють висувати до товарів вимоги, пов'язані з умовами виробництва, що позбавляє країни можливості заборонити, наприклад, ввезення товарів виробництво яких шкодить довкіллю або у виробництві використовувалася рабська або дитяча праця тощо [5].

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження підходів до удосконалення правил міжнародної торгівлі таким чином, щоб задовольнялися інтереси не тільки розвинутих країн, але й створювалися сприятливі умови для менш розвинутих країн і, особливо, країн з досить низьким рівнем економічного розвитку, що забезпечувало б поступове подолання асиметрії у структурі і напрямках зовнішньої торгівлі країн і робило б міжнародну торгівлю ефективнішою і справедливішою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що розуміння поняття «справедлива торгівля» країнами з різним рівнем розвитку суттєво різняться.

Концепція «справедливої торгівлі» виникла у США (назвемо її «концепція А»). Елементи цієї концепції з'явилися в американському законодавстві у 70-і роки ХХ ст. Ідея «справедливої торгівлі» базується на можливості застосування країною-імпортером торгових обмежень залежно від внутрішньої соціально-економічної політики країни-експортера. Стверджується, що справедлива конкуренція може існувати тільки між підприємствами, які функціонують у більш-менш однакових умовах, з точки зору, основ і найважливіших принципів економічної політики. Іншими словами, не повинно існувати умов, пов'язаних із соціально-економічною політикою держави-експортера, що сприяли б появі асиметричних переваг у використанні тих чи тих факторів виробництва, тобто політика урядів, яка тим чи тим чином сприяє підвищенню конкурентоспроможності національних підприємств за рахунок правил використання факторів виробництва, має бути однаковою. Найбільш типові приклади прояву таких особливих переваг — дозвіл використовувати працю дітей, дискримінація жінок у оплаті праці, відсутність екологічних стандартів і обмежень, недотримання прав трудящих (наприклад, на створення профспілок) та інших соціальних стандартів тощо. Згідно з концепцією «справедливої торгівлі» в зазначених випадках справедлива конкуренція неможлива і виправдано введення особливих імпорتنних обмежень проти товарів, які вироблені у подібних умовах і виявилися за-

вдяки цьому конкурентоспроможними. З точки зору норм і правил СОТ такі імпортні обмеження є неприпустимими і мають явно дискримінаційний характер. Хоча формально подібні заходи внутрішньої соціально-економічної політики на думку СОТ не мають дискримінаційного характеру [6].

Існує докорінна відмінність підходів до гармонізації внутрішньої економічної політики і законодавства у рамках правил багатосторонньої системи регулювання від підходів у рамках концепції «справедливої торгівлі». У першому випадку відбувається гармонізація законодавства і застосування заходів регулювання, що формально відносяться до області національної економіки, проте впливають на умови доступу іноземних товарів і послуг на ринок. У іншому випадку робиться спроба гармонізувати умови і правила використання факторів виробництва незалежно від умов доступу на ринок. Таким чином, вирівнюються не права і можливості окремих країн у застосуванні засобів, що штучно викривляють конкурентні переваги, а умови розвитку виробництва у різних країнах.

Концепція А має як своїх прибічників, так і супротивників. Основні аргументи прибічників «справедливої торгівлі» полягають у наступному:

— оскільки міжнародну торгівлю можна розглядати як цілісну глобальну правову і економічну систему, країни, що беруть у ній участь, мають відповідати певним стандартам в області політики, економіки та права;

— існує ризик використання політики навмисного заниження соціальних, екологічних та інших стандартів деякими країнами з метою підвищення їх конкурентоспроможності;

— окремі положення діючих багатосторонніх угод містять елементи концепції «справедливої торгівлі», наприклад, ГАТТ-47 забороняла використовувати працю в'язнів або інші форми примусової праці як засіб підвищення конкурентоспроможності товарів на світовому ринку.

Супротивники «справедливої торгівлі» спираючись на сучасні загальновизнані та юридично закріплені у багатосторонніх угодах принципи, наполягають на визнанні її дискримінаційного характеру. Основні аргументи супротивників «справедливої торгівлі»:

— запроваджуються додаткові ускладнення у русі товарів і послуг через створення нових торговельних бар'єрів у суто дискримінаційній формі;

— очевидно, що послідовна гармонізація господарського законодавства у близькому майбутньому неможлива у масштабах глобального ринку. Застосування ж торгових обмежень у рамках концепції «справедливої торгівлі» неминує зумовити дискримінацію окремих країн. При цьому звинувачена у порушенні умов «справедливої торгівлі» сторона іноді практично не матиме можливості застосувати певні заходи, спроможні швидко усунути фактори, які спричинили звинувачення у несправедливій конкуренції;

— фактично від країни вимагається в односторонньому порядку змінити внутрішнє економічне законодавство під загрозою введення проти неї торгових обмежень. Натомість у багатосторонній системі країна-учасниця, приймаючи на себе зобов'язання, може сподіватися на взаємні поступки з боку інших учасників угоди;

— застосування торгових обмежень, пов'язаних з необхідністю підвищення загального рівня соціальних, екологічних та інших стандартів, переслідує не гуманітарні чи соціальні цілі, а суто економічні;

— через скорочення можливостей ефективного використання ресурсів зменшуються ймовірні вигоди від розвитку міжнародної торгівлі;

— концепція «справедливої торгівлі» найбільш вигідна для ТНК і країн їх базування.

Концепція «справедливої торгівлі», яка відбиває інтереси країн, що розвиваються, (назвемо її «концепція Б»), базується на необхідності запровадження особливого ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та продукцію ручної праці, що виробляється у менш розвинутих країнах, оскільки сьогоднішні ринкові ціни не відбивають реальну вартість продукції, і тільки ретельно розроблена система цін може покрити екологічні і соціальні витрати, пов'язані із виробництвом продукції в цих країнах.

Багаті країни для захисту своїх ринків, не змінюючи жорсткі глобальні правила торгівлі, привласнюють щорічно 100 млрд дол. США бідних країн. Такий глобальний грабіж нівелює допомогу західних країн. Багаті країни за кожний долар, наданий у якості благодійності, за допомогою нечесної торгівлі отримує від бідних країн 2 дол. Глобальна торгівля спроможна висвободити мільйони людей із злиднів, проте існуючі правила торгівлі не сприяють цьому.

Концепція Б отримала широку суспільну підтримку в багатьох країнах світу, але не з точки зору необхідності посилення регулюючих міжнародну торгівлю заходів, а з точки зору необхідності підтримки виробників-експортерів окремих видів продукції у країнах, що розвиваються, і особливо у найменш розвинутих країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Протягом 1970—2000 рр. ціни на основні статті експорту цих країн, (цукор, бавовна, какао та кава) впали на 30—60 %. Втрати через падіння цін склали згідно із даними Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) понад 250 млрд дол. за період 1980—2002 рр. Через низькі ціни виробники знаходяться у стані непередбачуваності. Мільйони фермерів залежать від цін на свій врожай. Дослідження показали, що найбільше від падіння цін страждають бідняки сільськогосподарських районів, тобто більшість населення країн, що розвиваються. У сільському господарстві створюється понад 50 % робочих місць і 33 % ВВП [7, 8].

Ключові принципи «справедливої торгівлі»: створення можливості участі в ринку для збиткового виробника; прозорість бізнесу; незалежність учасників; справедлива ціна в місцевому контексті, що покриває витрати на розвиток громади і внески в захист навколишнього середовища; гендерна рівність; безпечні умови роботи; участь дітей у роботі регулюється конвенцією ООН, місцевими умовами й нормами; екологічність виробництва [7].

Для підтримки виробників сільськогосподарської і ремісничої продукції у країнах, що розвиваються, та пропаганди справедливих принципів міжнародної торгівлі цими продуктами, з середини ХХ ст. у розвинутих країнах був започаткований єдиний суспільний рух «Справедлива торгівля» («Fair Trade»), утворений шляхом об'єднання відповідних недержавних некомерційних організацій (альтернативних торгових організацій). Найбільше таких організацій було у Європі.

«Справедлива торгівля» — організований соціальний рух, який відстоює справедливі стандарти міжнародного трудового, екологічного та соціального регулювання на виробництво сільгосппродуктів і ремісничих виробів. Зокрема, цей рух звертає особливу увагу на експорт товарів з країн, що розвиваються, у

розвинуті країни, сприяє економічному розвитку шляхом запровадження ліпших торгових умов для виробників і робітників у країнах, що розвиваються. Йдеться насамперед про такі важливі для цих країн статті експорту, як кава, какао, цукор, чай, банани, мед, бавовна, вироби ремісництва тощо. Найчастіше це товари ручної праці [7].

Продукт справедливої торгівлі являє собою звичайну продукцію, але вироблену у справедливих умовах (без використання рабської праці, без дискримінації дитячої та жіночої праці тощо) із дотриманням екологічних норм і стандартів. Ці продукти, як правило, коштують дорожче звичайних аналогів. Їх ціна перевищує середню ринкову, оскільки вона має в повній мірі покривати всі витрати виробників і при цьому забезпечити їм належні умови життя і праці. «Справедлива торгівля» дозволяє краще оплачувати працю в країнах третього світу, розвивати там виробництво й гарантувати етичні стандарти, наприклад, виключити працю дітей.

Наразі існують численні сертифіковані організації, об'єднані у систему, що розповсюджують «справедливі» товари. Ключовими в цій системі є: Міжнародна організація маркування товарів справедливої торгівлі (Fairtrade Labelling Organizations International — FLO), Міжнародна асоціація справедливої торгівлі (International Fair Trade Association — IFAT), Мережа європейських етнічних магазинів (Network of European Worldshops — NEWS), Європейська організація справедливої торгівлі (European Fair Trade Association — EFTA) тощо.

Ринок продукції «справедливої торгівлі» сконцентрований у 19 країнах світу, в інших державах продаж незначний. Майже третина всієї продукції продається у США, а 60—70 % — у європейських державах. Світовий обсяг продажу продукції перевищує 2,3 млрд євро. Продукти справедливої торгівлі складають до 5 % своєї групи товарів у Європі та Північній Америці. В Європейському Союзі нині щорічно продається на 1,5 млрд євро сертифікованих «справедливих» товарів — у 70 разів більше, ніж 10 років тому. За обсягом споживання продукції «справедливої торгівлі» лідирує Швейцарія, де щорічно продаж складає близько 20 євро на 1 людину, далі йдуть Великобританія, Люксембург та Австрія [8, 9].

Обсяг продажу продуктів «справедливої торгівлі» у світі поки що невеликий і складає близько 0,1 % від обсягу торгівлі продуктами харчування. Проте його стрімкий розвиток демонструє соціальну відповідальність людей, їх стурбованість питаннями підтримки розвитку виробництва і захисту населення країн, що розвиваються.

Розвиток міжнародної торгівлі в напрямку «справедливої торгівлі» стикається із критикою з боку її супротивників. Одні з них проводять аналогію між закупкою продукції за завищеними цінами згідно із правилами «справедливої торгівлі» і використанням субсидій у традиційній торгівлі, що заборонені правилами СОТ, інші взагалі протиставляють «справедливу торгівлю» існуючій глобальній торговій системі.

Висновки. Розглянуті концепції «справедливої торгівлі» наразі набули вже не тільки теоретичного осмислення, але й отримали до певної міри практичне втілення (особливо концепція Б), хоча у рамках багатосторонньої системи регулювання міжнародної торгівлі вони поки не знайшли свого відображення.

Концепція А теоретично є справедливою, але нереальною для втілення в життя, оскільки за сучасних умов створює правові засади для дискримінації менш розвинених країн. Концепція Б, відбиваючи інтереси країн, що розвиваються, є більш прагматичною і реалістичною. Вона поступово втілюється в життя, хоча не знаходить поки що підтримки з боку глобальних організацій. Супротивники цієї концепції ототожнюють її з субсидуванням виробництва, що є забороненим правилами СОТ.

Література

1. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
2. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт. кол. і наук. ред. Т.М. Циганкова. — К.: КНЕУ, 2003. — 660 с.
3. Barton John H., Goldstein Judith L., Josling Timothy E., Steinberg Richard H. The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO. 2008, 256 pp.
4. Rodriguez F., Rodric D. Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence / NBER Macroeconomics Annual 2000, V.15. p.261-338. <https://www.nber.org/books/bern01-1>
5. *Ждановская А.* Что такое ВТО? В чьих интересах в ВТО принимаются решения? Чем опасна ВТО? // Научно-просветительский журнал СКЕПСИС. — 2009. — № 9 / http://scepsis.ru/library/id_2546.html
6. *Щебарова Н.Н.* Внешнеторговая политика: Учебное пособие. — М.: Междунар.отношения, 2003. — 256 с.
7. Fair Trade — складова частина соціально-відповідального бізнесу [Електронний ресурс]. Ресурсний центр ГУРТ. Режим доступу: <http://gurt.org.ua/articles/1870/>
8. Офіційний Web-сайт World Fair Trade Organization. Режим доступу: <http://www.wfto.com>
9. Офіційний Web-сайт Fairtrade Labelling Organizations International Режим доступу: www.fairtrade.net/

Статтю подано до редакції 19.10.2012 р.

УДК 336.77

Т.М. Гордіца, канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ НА РОЗВИТОК РИНКУ БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто авторський підхід щодо впливу світових фінансових інновацій на сучасний розвиток ринку банківського обслуговування фізичних осіб. Проведений аналіз визначив дві основні їх функції: покращення розрахункових операцій й впровадження новітніх засобів трансформації грошових ресурсів в процесі «заощадження-інвестиції». Модель банківських інновацій, які формуються під впливом фінансових інновацій, представлені у структурі інновацій банківського сервісу, банківських маркетингових інновацій та банківських організаційних інновацій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансові інновації, банківські інновації, банківське обслуговування, інноваційний банкінг, фізичні особи.